

Pasivaikščiojimai po Pasvalį: knygnešystės atminimas mieste

Kotryna KRAPTAVIČIUTĖ

Vakarai vis tamsesni, naktys gūdesnės... Rankose jau nejučia atsideria vasarą užleistos knygos. Tvarkau namų biblioteką. Net nustembu – kiek daug lietuviškų knygų turime...

2 Knygnešio Kazio Gumbelevičiaus namas Vaskų gatvėje.

Knygnešio namų gyventoja Julija Dambrauskienė.

Lietuviškų knygų slėptuvės.

Širdį kažin koks pasididžiavimas užplūsta, nekantrus džiaugsmas kuo greičiau atsiversti, pajusti puslapių kvapą, lietuviško žodžio galią... Akyse išskyla nežinomo autoriaus XIX amžiaus fotografija, vaizduojanti knygnešį Vincą Jušką. Aukštas, barzdotas, gūdaus – it toji naktis – žvilgsnio vyras. Naktis saugo, su naktim reikia sutarti... Knygnešys – nakties piligrimas, jo malda – lietuvių kalba, kryžius – uždraustas nešulys. Jei ne šie žmonės, gal net nekalbėčiau lietuviškai...

Istorikas Albinas Kazlauskas „Šiaurietiškuose atsivėrimuose“ 2004-aisiais rašė, jog geriausias knygų kontrabandos laikas: „lietingos, tamsios naktys, pūgos – ruduo ir žiema“, o knygų nešuliai sverdavo mažiausiai pūdą, šešiolika kilogramų. „Knygnešystė – Lietuvos istorijos fenomenas, nukreiptas prieš lietuviškos spaudos ir lotyniškų rašmenų draudimą, carinės Rusijos vykdytą 1864–1904 metais. Knygnešiai lietuvišką spaudą 40 metų slaptai

gabeno į Lietuvą iš tuometės Prūsijos bei Mažosios Lietuvos ir platino po visą kraštą, rizikuodami savo laisve, gyvybe. UNESCO knygnešystę pripažino unikalia ir pasaulyje analogų neturinčia veikla, o Kovo 16-oji paskelbta Knygnešių diena. Tai žymiausio knygnešio Jurgio Bielinio

išpuoselėtos lietuviškos rūtos, ratu apvijančios stogastulpį...

Čia pat įsukame į vieną trumpiausių ir mažiausių gatvių Pasvalyje – Vaskų. Tuoj pastebime gražų medinį namelį, skaisčia geltona spalva akį patraukiantį. Kraigas puoštas dailiais liaudiškais ornamentais – baltom karbatkom išsiuvinėtas... Prasiveria sunkios senovinės durys – sveikinasi skarute ryšinti šių namų gyventoją Juliją Dambrauskienę.

1 Stogastulpis Pasvalio krašto knygnešiams.

gimimo diena“, – apie knygnešystę svetainėje *Bernardinai.lt* pasakoja Virginija Genienė.

Lietuviškai mintydami, lietuvišką šneką Pasvalio gatvėse girdėdami, ženkime taku, kuriuo ėjo ir lietuviška knyga...

Kalno gatvėje, tuoj už tilto per Lėvenį (sankryžoje su Vaskų gatve) rymo **stogastulpis Pasvalio krašto knygnešiams atminti** (1). Tai 1994 m. pastatytas Arūno Grušo kurtas darbas. Stogastulpyje iškaltos šio krašto knygnešių pavardės: Jonas Avižonis, Jurgis Bielinis, Kazys Cieplinskas, Elzbieta Gliazevičienė, Kazys Gumbelevičius, Simas Gumbelevičius, Antanas Krasinskas, Juozas Morkūnas, Steponas Povilonis, Stanislavas Stakelė, Juozas Steponavičius, Petras Šėmbelis, Mykolas Virbickas (apie J. Avižonį bei K. Gumbelevičių, sekdami šio žemėlapiu maršrutu, sužinosime ir daugiau). Stogastulpyje rymo ažuolinės skulptūrėlės, simbolizuojančios Knygnešį, Dievą, knygnešystės darbą, dvasią saugantį. „Spaudos draudimo metai – tai tik nedidelė mūsų tautos istorijos atkarpė, tačiau joje telpa žūtbutinė lietuvių tautos kova už gimtąjį žodį, už savo egzistenciją. Šios kovos simboliu tapo knygnešys“, – skaitome žodžius. Knygnešių atminimą saugo

Mato, kad ratus sukame, ieškome knygnešio pėdsakų... Kviečia užteiti.

Tai – knygnešio, knygnešio, Panevėžio krašto Garšių knygnešių draugijos bendradarbio, 1928 m. apdovanoto Lietuvos nepriklausomybės medaliu, **Kazio Gumbelevičiaus namas** (2). Jis kilęs iš Tetirvinių, o Pasvalyje įsigijo sklypą bei pasistatė namą. Buvo knygnešių Jurgio Bielinio ir Petro Šėmbelio pagalbininkas, – pats, būdamas šlubas, „į Prūsus“ negalėjo leistis.

Julija – K. Gumbelevičiaus kriaučiaus Petro Rinkūno žmonos sesers dukra. Taip jau susiklostė, kad ir Gumbelevičiai, ir jo kriaučiaus šeima buvo bevaikiai, tad gyventi priėmė Juliją. Moteris dar prisimena Gumbelevičių gyvą – 1941 m., kai jis mirė, jai buvo ketveri ar penkeri. Knygnešio žmona anapilin išėjo 1949 m., su ja taip pat teko šnekėtis.

Ažuolinė memorialinė lenta su knygnešio bareljefu ant namo sienos informuoja, jog šiame name (su trimis knygų slėptuvėmis) Kazys Gumbelevičius gyveno 1878–1941 m. Kaip rašoma svetainėje „Pasvalia“, jis, paskatintas biržiečio Jurgio Bielinio, knygnešystės idėjininko, būdamas devyniolikos (1878 m.)

pradėjo platinti Rusijos imperijos valdžios draudžiamą lietuvišką spaudą: „Varpą“, „Lietuvos ir Žemaičių

apžvalgą“, „Tėvynės sargą“, „Ūkininką“, „Kryžių“, maldaknyges, elementorius, kalendorius, paveikslėlius su lietuviškais užrašais... Knygas saugojo namų erdvėje, čia būta kelių slėptuvių, kurios ir dabar išlikusios – jas mums parodė Julija. Remiantis A. Kazlausko surinktais duomenimis, K. Gumbelevičius

ir pasipriešinimo istoriją, išliko...

Pasvalyje gyvenusio knygnešio **K. Gumbelevičiaus kapą** (3) galima aplankyti Pasvalio senosiose kapinėse P. Avižonio gatvėje. Prieš porą metų knygnešio kapelis atnaujintas, įgyvendinant Pasvalio krašto muziejaus pilietinę iniciatyvą „Atraskime šimtmečio paveldą“ – savanoriai nuvalė akmeninį paminklinį kryžių, nudažė tvorelę.

Pasvalyje įkurtas Smegduobių parkas, žinoma, – yra Avižonių žemėse. Na, o maždaug toje vietoje, kur dabar išsikūręs lopšelis-darželis „Žilvitis“, būta ir **Avižonių sodybos** (5), dabar jau nunykusios. Čia gyveno lietuvių šeima, kurioje buvo puoselėjama tautinė sąmonė ir meilė gimtajai kalbai, išugdžiusi gydytoją Petrą Avižonį. Jo tėvas Jonas Avižonis

skaitė ir platino tuo metu draudžiamus lietuviškus raštus. Pažinojo Jurgį Bielinį, jis Avižonių sodyboje palikdavo arklių su vežimu, pilnu draudžiamų spaudinių. Vėliau laikraščius ir knygas išsidalindavo Pasvalio krašto knygnešiai,

4 P. Avižonio tėvų – knygnešio Jono Kazimiero ir Saliomėjos Avižonių – kapas.

bei platindavo rėmėjai, tarp jų – ir J. Avižonis. A. Kazlausko tyrimais remiantis, XIX a. paskutiniais metais J. Bielinio talkininku tapo ir kraštiečiai, iš Pagojų kaimo kilęs P. Šėmbelis. Abu susitikdavo pas Joną Avižonį Svalios gatvelėje. Čia Bielinis sustodavo keliaudamas iš Bitėnų ar Tilžės.

Kaip rašoma Birutės Briaukienės disertacijoje, nagrinėjančioje pasvaliečio gydytojo darbus, P. Avižonio tėvų namuose buvo kalbama tik lietuviškai, gimtajai kalbai buvo skiriamas didelis dėmesys. Sūnus Petras taip pat dalyvavo lietuvių kalbos gaivinimo sąjūdyje, bendradarbiavo su lietuviškos spaudos tėvais, tarp kurių – Jonas Jablonskis, taip pat redagavo lietuvių rašytojų darbus.

P. Avižonio tėvų **Jono Kazimiero ir Saliomėjos amžino poilsio vieta** – Pasvalio senosiose kapinėse savo sūnaus vardu pavadintoje gatvėje (4).

Aidos GARASTAITĖS nuotr. Gabijos STANISLOVAITYTĖS žemėlapis

3 Knygnešio Kazio Gumbelevičiaus kapas Pasvalio senosiose kapinėse, P. Avižonio g.

spaudą „slėpė daržinėje, tarp dviejų (dvigubų) sienų, durų staktose ir langinėse buvo „išgraužos“ <...> Vazinėdavo nuosavu arkliu, knygas slėpdamas po ratų sėdyne, šiauduose. Kelionės dažniausiai tik naktinės“.

Stipriai patraukusi vieną lentą, Julija atveria nišą, kur Kazys Gumbelevičius talpindavo lietuviškas knygas – XIX amžiaus auksą... Iš lentynėlės paima knygą, kurioje duoda pasirašyti visiems, aplankiusiems knygnešio namą – atminimo knygą pradėjo pildyti čia 1983-iaisiais lankęsi ekspedicijos „Knygnešių pėdomis“ dalyviai. Pas Juliją, besidomėdami Lietuvos istorija ir sekdami mūsų lankytinų vietų maršrutą, yra apsilankę ir turistai iš užsienio. Dennis iš JAV rašė: *Thank you so much for sharing the very special story of your home that preserve the Lithuanian culture. God bless you.* (liet. „Ačiū, kad pasidalinote ypatingą Jūsų namų istoriją, kurie išsaugojo lietuvišką kultūrą. Dievas Jus telamina.“) Nuostabu, kad šie namai, menantys mūsų tautos laisvės